

RICHTSNOEREN VOOR LEERKRACHTEN

Desinformatie opsporen en bestrijden

LAATST BIJGEWERKT OP: 28-01-2021

Voor wie in de 20e eeuw is opgegroeid, is de opkomst van het informatietijdperk een beslissende sociale, culturele en politieke ervaring geweest. Voor jongeren die nu opgroeien, zullen de problemen en kansen in het volgende hoofdstuk van dit verhaal niet minder inspirerend en uitdagend zijn. De toekomst voorspellen kunnen we niet, maar we kunnen onze jongeren wel de instrumenten aanreiken die ze nodig hebben om zich in de toekomst staande te houden.

Een verschil tussen de wereld die de scholieren van nu zullen erven en die waarin de generatie van hun ouders leefde, is de beschikbaarheid van informatie. Voor democratische samenlevingen is deze openheid een groot geschenk geweest. Wij hebben echter ook gezien dat deze openheid in gevaar kan komen door de verspreiding van onbedoeld onjuiste informatie en zelfs opzettelijk geplande desinformatie. Jongeren leren om met de kansen en gevaren van dit voortdurend veranderende informatielandschap om te gaan, is en blijft een van de grote uitdagingen bij het opvoeden en opleiden van kinderen.

In deze toolkit vinden leerkrachten in het voortgezet onderwijs hulpmiddelen om met hun leerlingen in gesprek te gaan over onderwerpen die voortkomen uit de dreiging van verkeerde informatie. De kwesties die aan bod komen zijn onder meer de volksgezondheid, de democratie en de culturele en juridische normen waarop onze samenlevingen zijn gebaseerd. Er zijn geen pasklare antwoorden op de vragen die onvermijdelijk rijzen als we dieper nadenken over de manier waarop we de waarheid en onwaarheden van elkaar kunnen onderscheiden. Toch moeten we onze jongeren juist leren om dubbelzinnigheid te doorzien en hen aanmoedigen om door kritisch te denken tot een oordeel te komen.

Deze toolbox met lessen bestaat dus niet uit een reeks voorschriften en uitspraken. Het materiaal is eerder bedoeld om de discussie op gang te brengen. Door met elkaar in gesprek te gaan, leren de leerlingen de veelzijdige aard van informatie te ontrafelen, zowel individueel als in groepsverband met medeleerlingen. Dit zijn belangrijke vaardigheden om verantwoordelijke burgers online en in bredere zin in de samenleving te worden. De leerlingen zullen daarbij kennis maken met mensen als Machiavelli, paus Urbanus II en de aanhangers van de actuele complottheorie QAnon. Door uit zowel het verleden als het heden te putten, zullen deze casestudy's jongeren helpen desinformatie in de wereld om hen heen correct te interpreteren en deze tegelijkertijd in de context te plaatsen als een verschijnsel met historische precedents en parallellen. Wij hopen dat dit jongeren zal helpen om de intellectuele en persoonlijke vaardigheden te ontwikkelen die zij nodig hebben om in hun volwassen leven met desinformatie om te gaan.

Leerkrachten vormen een essentiële schakel in dit gesprek en naar aanleiding van de vele verzoeken om materiaal over desinformatie die wij uit de onderwijswereld hebben ontvangen, hopen wij dat deze toolkit een waardevolle bijdrage zal leveren aan de bredere discussie over voorlichting in verband met desinformatie. Onze methode is gebaseerd op onze eigen ervaring met het bestuderen van en reageren op desinformatie en misinformatie in de Europese Unie. Net als de leerlingen voor wie dit pakket bedoeld is, proberen wij zelf ook altijd te leren en onze aanpak aan te passen. Wij zien uw feedback graag tegemoet.

Deze toolkit is bedoeld om jongeren bekend te maken met het verschijnsel desinformatie, hen inzicht in de daarbij horende dreigingen bij te brengen en uit te leggen hoe zij er meer over te weten kunnen komen en zich er beter tegen kunnen beschermen. De toolkit biedt ook de mogelijkheid om dieper op bepaalde voorbeelden in te gaan. Alle onderwijsinstellingen kunnen de toolkit vrij gebruiken. De toolkit kan worden aangepast aan en afgestemd op elke leeftijdsgroep, maar is voornamelijk bedoeld voor tieners tussen 15 en 18 jaar.

De toolkit gebruiken

De toolkit is gemaakt voor het geven van **1 of 2 lessen** aan een gemiddelde klas op een **middelbare school**.

De PowerPointpresentatie bevat links naar verschillende YouTube-video's. Voor één enkele les zouden 1 of 2 van die video's genoeg moeten zijn om de belangrijkste boodschappen over te brengen. U kunt de andere video's ook laten zien als u nog tijd over hebt of het materiaal over meerdere lessen wilt spreiden. De leerkracht kan zelf bepalen welke video's het meest geschikt zijn voor een bepaalde klas en welke de interessantste gesprekken zouden opleveren.

Aanbevolen activiteiten zijn onder andere:

Activiteit	Minimale tijdsduur	Voorgestelde materialen
Desinformatie begrijpen (dia 5-24)	45 minuten	PowerPointpresentatie, videotranscripties, interactieve discussie
Werken in groepsverband (groepjes van max. 5-6) (dia 25)	15- 25 minuten	Casestudy's (en de PowerPointpresentatie als referentie)
Groepspresentaties en -bespreking (dia 25)	25 minuten per groepje	Casestudy's
Samenvatten en aanbevelingen voor verder onderzoek (dia 26-34)	5 minuten	Leeslijst

Als u meer tijd ter beschikking hebt, zou u het gedeelte over "Desinformatie begrijpen" kunnen uitbreiden (bv. door meer tijd te besteden aan externe bronnen en de verschillende voorbeelden met de leerlingen te bespreken) of meer tijd kunnen toewijzen aan het werken in groepjes.

- **Desinformatie en de bedreigingen daarvan voor de samenleving (dia's 6-10):**
Let op! Deze voorbeelden worden als gebruiksklare materialen gepresenteerd. U kunt eventueel andere casestudy's gebruiken die meer geschikt zijn voor uw leerlingen en hen vragen om, bij wijze van groepsopdracht, zelf andere casestudy's te zoeken. Probeer deze voorbeelden zo interactief mogelijk te presenteren.
  - **Neponderzoek en de antivaccinatiebeweging** (de samenleving verlangt van mensen in academische instellingen dat zij hoge academische normen in acht nemen; het is dus belangrijk om te begrijpen waarom die noodzakelijk zijn).

- De mythe rond **5G en het coronavirus** (een recent voorbeeld van de manier waarop mensen met kwade bedoelingen van een crisis kunnen profiteren, wat weer schadelijke gevolgen in het echte leven kan hebben). Volgens vele complottheorieën die zowel online als offline worden gedeeld hebben mobiele 5G-netwerken de COVID-19-pandemie veroorzaakt. Dat is niet waar. 5G maakt gebruik van radiofrequentie en brengt geen virussen in omloop.
  - De **COVID-19-uitbraak** is uitgemond in een golf van misinformatie en complottheorieën die op hun beurt weer hebben geleid tot een “infodemie”. Daarbij werd handig gebruik gemaakt van de paniek en wanhopige zoektocht van mensen naar antwoorden over preventie, behandelingen enz. Deze onjuiste informatie wordt vaak onbedoeld verspreid, maar in veel andere gevallen wordt ze de wereld ingestuurd door partijen die proberen meer kliks te genereren door “clickbaits” te plaatsen (zorgvuldig gekozen koppen en verhalen die de aandacht trekken).
  - **Emotionele manipulatie** door acteurs in te zetten als overdreven “slachtoffers” van een situatie, om sterke emoties op te roepen in plaats van de objectieve mening die een kijker zich zou vormen bij het volgen van authentieke nieuwsbronnen.
- **Twee modellen van hoe desinformatie werkt (dia’s 11-15):**
    - **Mensen motiveren om een idee/zaak te steunen** — neponderzoek heeft de angst voor vaccinatie aangewakkerd, wat een toename van het aantal gevallen van mazelen veroorzaakt. Merk op dat politiek gewin ook een motief kan zijn, bv. voorafgaand aan de verkiezingen een lastercampagne opzetten, of een buitenlandse regering die zich met de verkiezingen in een ander land bemoeit om haar eigen geopolitieke belangen na te streven.
    - **Verschillen benadrukken om groepscohesie/-solidariteit te ondermijnen** — het is lastig om een reeds sterke en verenigde gemeenschap te bereiken; desinformatie wordt ingezet om mensen te verdelen en onderlinge verschillen en bestaande conflicten of controverses te accentueren.
- **Hoe werkt desinformatie? (dia’s 16-19)**
    - De rol van sociale media
    - Met technologie kan informatie gemakkelijk worden gemanipuleerd en kunnen nieuwe vormen van inhoud worden gecreëerd die zeer geloofwaardig zijn
- **Reageren op desinformatie (dia’s 20-24):**

Om kritisch te denken moet iedereen:

    - De **inhoud** controleren. Kloppen de feiten en cijfers? Is het artikel bevooroordeeld? Is het objectief nieuws of een opiniestuk?
    - Het **kanaal** controleren. Ken je het? Ziet de URL er raar uit? De pagina “Over” lezen. Wie zit erachter? Wie financiert ze? Wat zeggen andere betrouwbare mediabronnen erover?

- De **auteur** natrekken. Bestaat deze persoon echt? Als je er niet achter kunt komen wie de auteur is, dan zal de rest waarschijnlijk ook nep zijn. Een gerespecteerde journalist heeft altijd een staat van dienst.
  - De **bronnen** controleren. Gebruikt de auteur bronnen om zijn beweringen te staven? Zijn de bronnen betrouwbaar (bijvoorbeeld gevestigde en gerespecteerde mediakanalen of bekende deskundigen op dit gebied)? Zijn de geciteerde deskundigen echte specialisten? Als er voor het verhaal vage bronnen of helemaal geen bronnen zijn gebruikt (“sommige mensen zeggen dat”), dan zouden de beweringen in het artikel weleens nep kunnen zijn.
  - De **foto's** controleren. Afbeeldingen zijn krachtig en eenvoudig te bewerken. Met een omgekeerde zoekopdracht naar afbeeldingen kan worden nagegaan of een afbeelding al eerder in een andere context is gebruikt.
  - **Eerst denken, dan delen!** Het verhaal kan een verdraaiing van de werkelijkheid zijn, waarbij oude gebeurtenissen bijvoorbeeld in een andere context worden hergebruikt. Of er kan sprake zijn van satire. De kop kan zo gemaakt zijn dat hij sterke emoties oproept.
  - **Onderzoek je eigen vooroordelen.** Soms is een verhaal te mooi of vermakelijk om waar te zijn. Haal diep adem, vergelijk het met betrouwbare bronnen en laat je niet meeslepen. Als je iets leest dat je boos, bang of verdrietig maakt, neem dan even de tijd om weer rustig te worden voordat je het deelt.
- **Werken in groepjes en een paar kenmerkende voorbeelden van onjuiste informatie bespreken (dia 25):**

Verdeel de klas in groepjes van maximaal 5-6 leerlingen. Geef iedere groep een casestudy. Geef de leerlingen ongeveer 15 minuten de tijd om de casestudy te lezen en de vragen door te nemen, en vervolgens nog eens 20-25 minuten voor de presentaties van elk groepje en een klassikale bespreking.

- Een gevaarlijke nieuwe complottheorie waar een cultbeweging uit voortgekomen is, verspreidt zich momenteel razendsnel over Europa
- Uittreksel uit het boek van Machiavelli over “verdeel en heers”
- Onethische en misleidende reclame over “ongelofelijk goed werkend” geneesmiddel X
- Een toespraak van paus Urbanus II tijdens het Concilie van Clermont (1095), in verband met de kruistochten
- Een volksverhaal over een herdersjongen en een wolf

Let op! Nogmaals, deze voorbeelden zijn vrij klassieke vertellingen en worden als gebruiksklare materialen gepresenteerd. U kunt eventueel andere casestudy's gebruiken die meer geschikt zijn voor uw leerlingen en u kunt hen vragen om, bij wijze van groepsopdracht, zelf casestudy's te zoeken. Zaken als complottheorieën (de wereld wordt geregeerd door George Soros/Bill Gates, regeringen verspreiden COVID-19, buitenaardse wezens in Area 51 enz.), onjuiste gezondheidsvoorlichting, nepfeiten over minderheden, ...

Ter inspiratie:

- Poynter COVID-19-databank <https://www.poynter.org/ifcn-covid-19-misinformation/>
- Gevallen van EUvsDisinfo: <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases/>

- *Lead Stories “Just because it’s trending doesn’t mean it’s true”: website waarop feiten in trending stories worden gecontroleerd: <https://leadstories.com/>*
- **Samenvatting, tips voor het vinden van meer informatie en nationale bronnen (dia’s 26-34)**

Beschikbare inhoud van de toolkit

- **Inleidende presentatie** (in PowerPoint-formaat)
  - a. De geïntegreerde YouTube-video's zijn in het Engels/Russisch, maar er zijn vertaalde transcripties beschikbaar
  - b. Er zijn toelichtingen en beschrijvingen te vinden in het *Notities*-gedeelte onder elke dia.
- **5 casestudy's voor het werken in groepjes** met opdrachten (*kunnen worden aangepast of er kunnen andere casestudy's worden gebruikt*)
- **Tips** (interactieve spelletjes, gidsen en hulpmiddelen) om meer informatie te vinden

Alternatieve verhalen om in overweging te nemen:

- **Vijandigheid jegens NAVO-troepen aanwakkeren door middel van nepverhalen**
<https://vilniusinstitute.lt/en/lisas-case-repeated-german-soldiers-accused-of-rape/>
Emotioneel beladen verhalen brengen doorgaans sneller schade toe dan dat ze onder controle kunnen worden gehouden. Deze nepverhalen komen meestal behoorlijk geloofwaardig over.
- **In een Russisch tv-programma wil men de VS de schuld geven van het coronavirus**
<https://www.themoscowtimes.com/2020/02/06/russian-tv-runs-conspiracy-theory-blaming-trump-for-coronavirus-a69189>
<https://www.youtube.com/watch?v=JQRmacSHXoo>
Tijdens een programma op de Russische staatstelevisie is een complottheorie de wereld ingestuurd waarin de regering van de VS de schuld krijgt van de COVID-19-uitbraak en wordt beweerd dat Amerikaanse bedrijven er geld aan willen verdienen.

CASESTUDY NR. 1

DE TOENEMENDE INVLOED VAN "Q"

Chronologisch overzicht

Wat hebben de voormalige Amerikaanse president Barack Obama, de voormalige Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken en presidentskandidaat Hillary Clinton, de Franse president Emmanuel Macron, zangeres Lady Gaga, pizzeria Comet Ping Pong in Washington D.C., Microsoft-oprichter Bill Gates en acteur Tom Hanks met elkaar gemeen? Volgens aanhangers van de QAnon-complottheorie behoren ze allemaal tot een netwerk van duivelsaanbidders dat zich inlaat met kinderhandel en waarbij beroemdheden en elites uit de politiek en het bedrijfsleven zijn betrokken; voormalig Amerikaans president Donald Trump zou door militaire generaals zijn gerekruteerd om dit netwerk bloot te leggen en een einde te maken aan hun controle over de regering en de media. Het netwerk wordt ook “de diepe staat” genoemd. De theorie wordt online gevoed door een anoniem persoon met de codenaam “Q”, die beweert een hooggeplaatste ambtenaar in de Amerikaanse regering te zijn met de hoogst beschikbare veiligheidsmachtiging die hem toegang verschaft tot geheime informatie.

QAnon zag het licht op marginale internetfora zoals 4chan en 8chan, waarop de eerste berichten hierover al in 2017 werden geplaatst, maar is sindsdien steeds sterker verspreid geraakt onder gebruikers van Facebook, Twitter, YouTube en andere mainstreamplatforms. Een belangrijk kenmerk van QAnon dat ervoor heeft gezorgd dat de theorie zich zo snel kon verspreiden, is het participatieve karakter ervan: “Q” plaatst regelmatig beweringen op internetfora (ook bekend als “Q Drops”), waarbij volgers worden uitgenodigd op onderzoek te gaan om het mysterie op te lossen en de waarheid achter de verschillende theorieën boven tafel te krijgen. Sinds eind 2019 heeft QAnon zijn weg naar Europese websites, webpagina’s, onlinegroepen en -accounts weten te vinden en is het een lokale beweging geworden die zich aanpast aan lokale vertellingen en contexten, voornamelijk in Duitsland, Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk. In [sommige gevallen](#) hebben bestaande groepen, zoals de gele hesjes in Frankrijk of rechts-extremistische groeperingen in Duitsland, QAnon-verhalen overgenomen. De machtige “diepe staat” die centraal staat in Q’s verhalen zou geen grenzen hebben, met politici en topfiguren zoals Emmanuel Macron die door lokale QAnon-aanhangers ook als “[marionetten van de diepe staat](#)” worden omschreven. Ook wordt er beweerd dat de Duitse regering een [geheim pedofiliënnetwerk](#) leidt.

Het zal niemand verbazen dat de COVID-19-pandemie alles nog erger heeft gemaakt. Mensen zitten immers thuis en brengen dus veel meer tijd online door. Tegelijk zijn ze vaak niet tevreden met de beperkingen en maatregelen die hun regering heeft opgelegd om de uitbraak in te dijken (mondkapjes dragen, afstand houden, lockdowns en reisbeperkingen). In deze context varieerden de QAnon-verhalen van theorieën dat het coronavirus een door de “diepe staat” verspreid biologisch wapen is, tot Bill Gates die de pandemie zou hebben gepland om massale vaccinaties op te leggen en de wereldbevolking onder controle te houden.

Facultatief:

Bekijk [deze video](#) en doe kort zelf online onderzoek naar QAnon.

Vragen om te bespreken:

- Kan je een gemeenschappelijk onderwerp aanwijzen in de QAnon-verhalen die in Amerika en Europa worden verspreid?
- Waardoor is de QAnon-beweging “aantrekkelijk” voor volgers? Waarin verschilt deze theorie van andere complottheorieën?
- Kan je andere momenten in de geschiedenis of kritieke gebeurtenissen noemen die zijn uitgemond in vergelijkbare golven van complottheorieën en desinformatie, verspreid over verschillende continenten? Wat hebben ze gemeen?
- Als we kijken naar wat we eerder hebben besproken over het doel van de verspreiders van desinformatie, hoe kunnen QAnon-verhalen volgens jou dan door buitenlandse mogendheden worden gebruikt om Europa aan te vallen en zwakker te laten lijken?

CASESTUDY NR. 2

DIVIDE ET IMPERA (“VERDEEL EN HEERS”)

Verhaal

[..] Een bevelhebber moet, naast al zijn andere acties, alles in het werk stellen **om de strijdkrachten van de vijand te verdelen**, ofwel door hem wantrouwig te maken jegens zijn manschappen die hij vertrouwde, ofwel door hem een reden om te geven zijn strijdkrachten te scheiden en deze daardoor te verzwakken.

De eerste methode wordt bereikt door op de spullen te letten van een aantal mensen om hem heen, zoals het geval is in oorlogen, om kosteloos hun bezittingen te beschermen, voor hun kinderen te zorgen of in andere van hun behoeften te voorzien. Het is bekend hoe Hannibal, nadat hij alle velden rond Rome had verbrand, alleen die van Fabius Maximus veiligstelde. Het is bekend hoe Coriolanus, toen hij met zijn leger in Rome aankwam, de bezittingen van de edelen spaarde en die van het plebs verbrandde en plunderde. [..]

Wat betreft het splitsen van vijandelijke strijdkrachten is er geen betere manier om dat te doen dan door één land te laten aanvallen door een deel van je strijdkrachten, zodat de strijdkrachten van dat land gedwongen worden om het te verdedigen en de oorlog moeten verlaten. [..] Titus Didius, die vergeleken met de vijand over een klein leger beschikte, was in afwachting van een legioen uit Rome, waarvoor de vijand plannen had om het onderweg te onderscheppen.

Om dit te voorkomen, liet Titus zijn leger weten dat hij de volgende dag het gevecht met de vijand wilde aangaan. Vervolgens ondernam hij stappen om een paar van zijn gevangenen de kans te geven te ontsnappen. Zij namen het bevel van de consul om de volgende dag aan te vallen mee terug, waardoor de vijand zijn plannen om het legioen te onderscheppen liet varen uit angst om zijn strijdkrachten te verzwakken. Op die manier zorgde Titus ervoor dat hij veilig bleef. Deze methode was niet bedoeld om de strijdkrachten van de vijand te verdelen, maar eerder om die van hemzelf te verdubbelen.

Om de vijandelijke strijdkrachten te verdelen, hebben sommige leiders hen toegestaan hun land binnen te vallen en vele steden in te nemen, waardoor die strijdkrachten gaandeweg zwakker werden door het plaatsen van wachters in die steden. Zo konden ze eerst de vijand verzwakken en hem vervolgens aanvallen en verslaan.

Anderen deden, wanneer ze een bepaalde provincie wilden veroveren, alsof ze een andere gingen aanvallen. Dat deden ze zo overtuigend dat, zodra ze een andere provincie bereikten, waar geen angst bestond dat ze er zouden binnenvallen, ze die provincie konden veroveren voordat de vijand tijd had om die provincie te hulp te schieten. Doordat de vijand niet weet of je weer terugkeert naar de plaats die je als eerste hebt aangevallen, wordt hij gedwongen die plaats niet te verlaten om de andere te helpen, en daardoor verdedigt hij vaak beide plaatsen niet. [..]

Bron: Wikisource, boek 6 van Dell'arte della guerra ("De krijgskunst") (1675) door Niccolò Machiavelli, in het Engels vertaald door Henry Neville (aangepast)

Vragen om te bespreken:

1. Hoe kan onjuiste informatie helpen in tijden van oorlog? Hoe kan de onzekerheid van de tegenstander een voordeel worden?
2. Is het ethisch verantwoord om te liegen in geval van oorlog? Is het ethisch verantwoord om te liegen in geval van vrede?
3. Waarom worden verdeelde strijdkrachten waarschijnlijk sneller verslagen?
4. Hoe zorgt de Brexit ervoor dat de Europese Unie als organisatie zwakker wordt?
5. Kan je minstens drie kwesties opnoemen die zeer verschillend worden opgevat door EU-landen die al geruime tijd lid zijn en door landen die relatief kort geleden bij de EU zijn gekomen? Maken deze verschillen de EU als organisatie zwakker of sterker?

Citaat

Migranten en vluchtelingen zijn geen pionnen op het schaakbord van de mensheid. Het zijn kinderen, vrouwen en mannen die huis en haard om uiteenlopende redenen verlaten of worden gedwongen dat te doen en die een legitieme wens delen om meer te weten en te hebben, maar vooral om meer te zijn.

Bron: Paus Franciscus, boodschap voor de 100e Werelddag van de Migrant en de Vluchteling

Opdracht

Sommige vluchtelingen verlaten hun thuisland om naar de EU te gaan om andere redenen dan politieke of veiligheidsoverwegingen. Dit zijn economische migranten, wat een volstrekt andere juridische status is, en de EU maakt onderscheid tussen deze situaties.

Helaas hebben we niet altijd een “perfect antwoord” op de vraag hoe deze groepen van elkaar moeten worden onderscheiden. Bovendien kan desinformatie worden ingezet om besluiten daarover als ongepast en onmenselijk neer te zetten.

We nemen twee verschillende situaties:

- a) een Syrische oorlogsvluchteling **mag niet** naar jouw land komen en wordt teruggestuurd naar Syrië;
- b) een Pakistaanse economische migrant wordt door een EU-land **toegelaten** en profiteert twee jaar lang van gegarandeerde huisvesting en voordelen.

Leg uit hoe deze situaties voor spanningen onder de EU-bevolking zouden zorgen. Welke buitenlandse tegenstanders van de EU zouden van dergelijke instabiliteit kunnen profiteren?

CASESTUDY NR. 3

NAMAAKGENEESMIDDELEN KUNNEN JE GEZONDHEID ERNSTIG SCHADEN

Verhaal

[..] Er is een grote groep nieuwe producten die gericht is op oudere consumenten. Hiervan wordt nu beweerd dat ze het geheugen stimuleren en van sommige wordt zelfs gesuggereerd dat ze dementie en Alzheimer kunnen voorkomen of terugdraaien, hoewel de heersende wetenschap hier nog geen behandeling voor heeft gevonden. Toezichhouders en wetgevers beginnen steeds meer aandacht aan deze beweringen te besteden.

“Er bestaat een speciaal plekje in de hel voor iedereen die voedingssupplementen verkoopt waarvan ten onrechte wordt beweerd dat ze Alzheimer of dementie genezen, maar dat is precies wat we fabrikanten hebben zien doen”, aldus senator Claire McCaskill (D-Mo.), een vooraanstaand ranking lid in de bijzondere commissie voor Vergrijzing van de Amerikaanse Senaat. McCaskill stuurde in 2015 brieven aan 15 detailhandelaren en verzocht hen om inlichtingen over hun beleid en procedures voor het in de handel brengen van supplementen, nadat zij erachter was gekomen dat een supplement onder de naam Brain Armor werd aangeprezen als “bescherming” tegen Alzheimer, dementie en beroertes.

In november 2015 kondigde het ministerie van Justitie aan dat het in het hele land schoon schip zou maken onder ruim honderd makers van en handelaars in supplementen. De bedrijven werden beschuldigd van het doen van ongefundeerde beweringen over van alles, van behandelingen voor Alzheimer tot geneesmiddelen voor mensen die verslaafd zijn aan pijnmedicatie.

In 2016 diende de Federal Trade Commission (FTC) een klacht in tegen een Californisch bedrijf dat beweerde dat een van zijn supplementen symptomen van de menopauze, zoals opvliegers en gewichtstoename, verlicht. Het agentschap klaagde ook twee handelaars in supplementen aan die beweerden dat hun producten grijs haar konden voorkomen of de natuurlijke haarkleur konden herstellen.

In 2020 wonnen federale aanklagers een zaak tegen de eigenaren van een in Dallas gevestigd bedrijf in supplementen. Het had een afslankproduct genaamd OxyElite Pro op de markt gebracht dat werd gelinkt aan een uitbraak van hepatitis en leverziekte. Een van de slachtoffers was Sonnette Marras, 48, uit Hawaii, moeder van zeven kinderen, die overleed na het innemen van het supplement in 2013.

Bron: AARP Bulletin, juni 2016. AARP (American Association of Retired Persons) is een politiek neutrale organisatie zonder winstoogmerk die mensen stimuleert om te kiezen hoe ze willen leven naarmate ze ouder worden.

Vragen om te bespreken:

6. Waarom zijn mensen bereid om te geloven in de dubieuze beloften van onethische fabrikanten?
7. Wat is het verschil tussen wetenschappelijke medische gegevens en de persoonlijke ervaringen die doorgaans worden gebruikt om namaakgeneesmiddelen in de handel te brengen?
8. Waarom zijn namaakgeneesmiddelen meestal gericht op lager opgeleide of oudere consumenten? Hoe kunnen we mensen in deze categorieën helpen om te voorkomen dat ze het slachtoffer worden van kwaadwillige marketingtechnieken rond dergelijke geneesmiddelen?
9. Wie heeft er financieel belang bij het verspreiden van dergelijke desinformatie? Hoe verdienen zij geld aan bedrogen consumenten?
10. Wat zouden (naast rechtsvorderingen) de beste tegenmaatregelen kunnen zijn om dergelijke vormen van zwendel ondoeltreffend te maken?

Citaat

Een verdrinkende man zal zich aan een strohalm vasthouden.

Bron: spreekwoord

Opdracht

Maak een lijst van geneesmiddelen in twee categorieën: receptvrije voedingssupplementen en officiële receptgeneesmiddelen.

Leg uit wat de belangrijkste verschillen tussen deze producten zijn met betrekking tot de volgende aspecten:

- gemaakt na een grondig ontwikkelingsproces;
- officieel overzicht van het productieproces;
- voorschriften voor de verkooppunten;
- nazorg en andere stadia.

Beschrijf hoe de EU (en de autoriteiten in de lidstaten) consumenten beschermt tegen manipulatie met betrekking tot gezondheidsdiensten/-producten.

CASESTUDY NR. 4

TOESPRAAK VAN PAUS URBANUS EN DE KRUISTOCHTEN

De toespraak van Urbanus II tijdens het Concilie van Clermont, 1095

In 1094 of 1095 stuurde de Griekse keizer Alexius een gezantschap naar paus Urbanus II om het westen om hulp te vragen tegen de Turken, die bijna geheel Klein-Azië van hem hadden afgepakt. Tijdens het Concilie van Clermont sprak Urbanus een grote menigte toe en drong hij er bij hen op aan de Grieken te helpen en Palestina opnieuw te veroveren en aan de heerschappij van de Mohammedanen te onttrekken.

[..] Hoewel, o zonen van God, u plechtiger dan ooit heeft beloofd om de vrede onder u te bewaren en de rechten van de kerk te beschermen, is er nog belangrijk werk dat door u moet worden verricht. Opnieuw beziend door de goddelijke correctie moet u de kracht van uw rechtschapenheid aanwenden voor een andere aangelegenheid die zowel op u als op God van toepassing is.

Uw broeders die in het oosten wonen, hebben dringend uw hulp nodig, en u moet zich haasten om hun de hulp te geven die hun vaak is beloofd. Want, zoals de meesten van jullie hebben gehoord, hebben de Turken en Arabieren hen aangevallen en het grondgebied van Roemenië [het Griekse rijk] veroverd tot aan de kust van de Middellandse Zee en de Hellespont, die de Arm van St. George wordt genoemd. Ze hebben steeds meer van de landen van die christenen bezet en hebben ze in zeven veldslagen overwonnen. Ze hebben velen gedood en gevangengenomen, en de kerken vernietigd en het rijk verwoest.

Als u hen toestaat dit nog langer met onreinheid voort te zetten, zullen de getrouwen van God op veel grotere schaal door hen worden aangevallen. Om deze reden smeek ik, of eigenlijk de Heer, jullie als boodschappers van Christus om dit overal bekend te maken en alle mensen in alle rangen, van infanteristen tot ridders, armen en rijken, over te halen deze christenen spoedig hulp te bieden en dat verachtelijke volk van de grond van onze vrienden te verdrijven. Ik zeg dit tegen hen die aanwezig zijn, maar het is ook bedoeld voor hen die afwezig zijn. Bovendien beveelt Christus het.

[..] Allen die onderweg sterven, op land of op zee, of in de strijd tegen de heidenen, verkrijgen onmiddellijk vergiffenis van zonden. Die schenk ik hen via de kracht van God, waarmee ik ben bekleed. O wat een schande indien een verachtelijk en minderwaardig volk, dat demonen aanbidt, een volk zou verslaan dat in de almachtige God gelooft en glorieus is gemaakt met de naam van Christus! Welke schande zal de Heer over ons brengen als jullie geen hulp bieden aan hen die, met ons, het christelijke geloof belijden!

Laat hen die er ten onrechte aan gewend zijn geraakt op eigen houtje oorlog te voeren tegen de gelovigen, nu ten strijde trekken tegen de heidenen en deze oorlog, die al lang geleden had moeten beginnen, met een overwinning beëindigen. Laat hen die lange tijd rovers waren, nu ridders worden. Laat hen die tegen hun broeders en familieleden hebben gevochten, nu op de juiste manier tegen de barbaren vechten. Laat hen die tegen een geringe betaling als huurlingen hebben gediend, nu de eeuwige beloning krijgen. Laat hen die zich met lichaam en ziel volledig hebben uitgeput, nu voor dubbele eer werken. Zie daar! Aan deze kant bevinden zich de erbarmelijken en de armen, aan die kant de rijken; aan deze kant de vijanden van de Heer, aan die kant zijn vrienden. Laat hen die gaan de reis niet uitstellen, maar hun land verhuuren en geld inzamelen voor hun uitgaven; en zodra de winter voorbij is en de lente begint, laat hen dan geestdriftig op weg gaan met God als hun gids.

Bron: A Source Book for Mediæval History. Selected documents illustrating the History of Europe in the Middle Age, O. J. Thatcher, E. H. McNeal, New York, 1905.

Vragen om te bespreken:

1. Wat zijn de door paus Urbanus II genoemde “heilige” redenen voor de kruistochten?
2. Wat zijn de echte redenen achter het verzoek van de paus?
3. Waarom was deze openbare toespraak in die tijd zo sterk en invloedrijk?
4. Wat zou het antwoord van “de Turken en de Arabieren” zijn geweest in die tijd en... nu?
5. Welke mogelijkheden waren er destijds (1095) om feiten te controleren in het gebied dat door de katholieke kerk werd gecontroleerd?

Opdracht

Schrijf als antwoord een brief (toespraak) van de tegenstanders van Alexius in Klein-Azië. Deze brief moet worden gericht aan alle mogelijke deelnemers aan de kruistochten.

CASESTUDY NR. 5

HET VERTROUWEN VAN MENSEN GEBRUIKEN OM ONJUISTE INFORMATIE TE VERSPREIDEN

Verhaal

ER WAS EENS een jonge herdersjongen die zijn schapen hoedde aan de voet van een berg in de buurt van een donker woud. Hij was de hele dag nogal eenzaam, dus smeedde hij een plan waarmee hij wat gezelschap kon krijgen en een beetje plezier kon beleven.

Hij snelde naar het lagergelegen dorp en schreeuwde "Wolf, wolf!", waarna de dorpsbewoners naar hem toe kwamen gesneld en enkelen van hen een tijdje bij hem bleven. Dit vond de jongen zo leuk dat hij dezelfde streek een paar dagen later opnieuw uithaalde. Opnieuw schoten de dorpsbewoners hem te hulp.

Niet lang daarna dook er echter daadwerkelijk een wolf uit het bos op. Hij begon de schapen aan te vallen en natuurlijk schreeuwde de jongen "Wolf, wolf!", nog harder dan eerst. Maar deze keer dachten de dorpsbewoners, die twee keer voor de gek waren gehouden, dat de jongen hen weer bedroog en schoot niemand hem te hulp. De wolf had daardoor een goede maaltijd aan de kudde van de jongen. Toen de jongen zich kwam beklagen, zei de wijze man uit het dorp: "Een leugenaar wordt niet geloofd, zelfs niet wanneer hij de waarheid spreekt."

Vragen om te bespreken:

11. Waarom is het sowieso mogelijk om mensen voor de gek te houden? Wat zijn de belangrijkste redenen? // Gebrek aan alternatieve informatie, gebrek aan bronnen, gebrek aan kritisch denken
12. Hoe kan onderwijs helpen om leugens te doorzien?
13. Is liegen een strategie voor de lange termijn? Hoe loopt het meestal af?
14. Wat zijn mogelijke oplossingen voor de herdersjongen na de crisis? Hoe kan hij het vertrouwen herstellen (als dat al mogelijk is)?
15. Heb je weleens vergelijkbare verhalen op school gehoord? Waarin lijken ze op valse voorwendsels (bv. "ik was ziek", "de bus kwam niet" enz.)? Wat zijn mogelijke gevolgen op de lange termijn?

Citaat

Je kunt alle mensen enige tijd voor de gek houden, en sommige mensen de hele tijd, maar je kunt niet alle mensen de hele tijd voor de gek houden.

Bron: Onbekend, eind 19e eeuw

Opdracht

Bedenk (of beschrijf uit je hoofd) een situatie waarin bekende nationale mediakanalen dezelfde "loos alarm"-strategie gebruiken. Leg uit hoe vertrouwen wordt gebruikt om onjuiste informatie te verspreiden. Gebruik een citaat voor jouw situatie.